

ETNOLINGVISTIČKI PRISTUP JEZIKU

Ljudsko ponašanje kao predmet etnolingvistike

NEDA PINTARIĆ
Filozofski fakultet
41000 Zagreb
Đ. Salaja 3

UDK 398:82.01
Prethodno priopćenje
Primljeno: 18. XI. 1989.
Prihvaćeno: 9. XII. 1989.

U ovom se radu analiziraju granice i mogućnosti interdisciplinarnog pristupa proučavanju jezičnog ponašanja koje je višeslojno: ekstralingvističko, paralingvističko, lingvističko i metalingvističko. Budući da se cjelokupno jezično ponašanje ne može uspješno proučavati djelomičnim pristupima pojedinih znanstvenih disciplina, autorica predlaže transdisciplinarni pristup proučavanju komunikacije u cjelini koji bi se temeljio na stvaranju sistemskih modela.

Problem proučavanja ljudskog ponašanja (verbalnog i neverbalnog) tema je različitih znanstvenih disciplina pa tako i etnolingvistike. U okviru lingvistike ponašanjem se bavi jezična pragmatika, a u okviru etnologije (antropologije) tzv. etnografija govora (komunikacije) ili etnolingvistika (usporedi: 9, 7, 15 i drugi).

Ljudska komunikacija (ponašanje radi sporazumijevanja) može se definirati kao sveukupnost kulturnog ponašanja u danom društvenom kontekstu. Čovjek (pojedinaac) koristi se verbalnim i neverbalnim (ekstra- i paralingvističkim) izražavanjem u svojoj kulturnoj sredini. Verbalno ponašanje kao svjesno i naučeno izražavanje govorom ima svoju gramatiku, dok je neverbalno izražavanje tek djelomično osviješteno i treba ga gramatikalizirati.

P. Guberina neverbalna sredstva izražavanja zove »vrednotama govornog jezika« i u njih ubraja neleksička sredstva izražavanja kao što su: intonacija, ritam, intenzitet, napetost, pauza, rečenični tempo, mimika, geste, položaj i napetost tijela. Ovdje vidimo da pod terminom »govorni jezik« Guberina podrazumijeva ljudsku komunikaciju u svim njenim oblicima pa tako u vrednote govornog jezika ubraja još i »tijelo općenito« (položaj tijela prema drugome), zatim situaciju, kontekst i društvenu sredinu, psihološke aspekte govora i, konačno, afektivnost i motivaciju subjekta prilikom govora. (6, str. 5)

Poljska znanstvenica K. Pisarkowa pokušava sistematizirati neverbalno ponašanje kao širi kontekst jezičnog (verbalnog) ponašanja te razlikuje: 1. fizičke elemente govornog akta (sredstva prijenosa informacija, vrijeme, mjesto, sudionici govornog procesa), 2. socijalne čimbenike u govornom aktu (odnos i hijerarhija među partnerima, spol, uzrast, društvena pripadnost, porijeklo, religijska opredjeljenost, profesija i stupanj obrazovanosti komunikatora), 3. tematsko određenje govornog akta (razgovor o sebi, o obitelji, poslu, znanosti, obrazovanju, slobodnom vremenu, kulturnom životu, uslugama, ideologiji, politici, vjeri itd.) kao i 4.

formalne oblike izražavanja (žanrovska strukturiranost govornog akta: pozdravi, čestitke, kondolencije itd.) (16, str. 17-20).

E. T. Hall višeslojnost ljudskog ponašanja vidi u 10 osnovnih oblika primarnih sistema poruka, a to su: interakcija (spremnost prepoznavanja podražaja iz okoline), asocijacija (udruživanje stanica u organizme i organizama pojedinaca u društvene klase), subzistencija (održavanje opstanka zadovoljavanjem sistema potreba), biseksualnost (razlikovanje muško-ženskih obilježja u kulturi), teritorijalnost (omeđivanje životnog prostora), temporalnost (korištenje prirodnih ritmova kao modela za stvaranje umjetnih ritmova života), učenje (mehanizam prenošenja i konzerviranja znanja u vremenu i prostoru), igra (oblik stimuliranja fizičkog i psihičkog razvoja organizma pomoću natjecanja ili pak »iznijansirano uživanja«), obrana (sistem zaštite od prirodnih i društvenih opasnosti) i eksploatacija (korištenje sredine za stvaranje raznih kulturnih produžetaka – izuma) (7, str. 45-63).

Čovjek se oduvijek izražavao cjelokupno, totalno (gestama, mimikom, dodirrom, mirisom, zvukom, glasom, subperceptivnim elementima), ali još i danas komunicira samo djelomično, parcijalno, tj. samo je jedan dio svog izražavanja osvijestio, dok je veliki dio neverbalnog izražavanja za sada još uvijek neosvijestjen. Prve pokušaje znanstvenog osvještavanja neverbalnog izražavanja učinio je Ch. Darwin još 1872. svojom knjigom »The Expression of the Emotions in Man and Animals«. Birdwhistell je 1952. knjigom »Introduction to Kinesics« otpočeo eru gramatikalizacije pokreta kao svjesne, naučene geste. On je po uzoru na gramatičke apstraktne jedinice kao što je fonem, morfem, uveo termin *kinem* kao jedinicu za značenjski pokret u neverbalnoj komunikaciji. Od 33 osnovna kinema dobio je čak 700 tisuća gestovnih varijanata, što je očit znak važnosti neverbalne komunikacije koja se temelji na percepciji i kratkoročnoj memoriji.

Od početka komuniciranja čovjeka uz prvotno gestovno izražavanje ide i zvuk, ali on nema tada samostalnog značenja glasa, nego igra ulogu pomoćnog koda kojim se samo proširuju semantičke mogućnosti gestovnog izražavanja. Osnovna gramatička struktura te tzv. spacijalne komunikacije bila je osmerokraka orijentacija u prostoru: ispred-iza, lijevo-desno, gore-dolje, bliže-dalje (11, str. 46). Kombinirajući te osnovne pokrete-smjerove u odnosu na sebe samog s raznim zvukovnim efektima prvobitni je komunikator obogaćivao osnovne kineme. Zahvaljujući tom svjesno-nesvjesnom izražavanju pokreta i zvuka (5) tijekom 1,5 milijuna godina neprestano jača zvukovni element koji se negdje oko 500 tisuća godina pretvara u glasovni, čime dolazi do velike revolucije u komunikaciji, do prijelaza iz dominacije gestovno-zvukovnog koda na dominaciju glasovnog (verbalnog) koda. Afirmacijom verbalne komunikacije koja je temporalna, tj. pronosi se kroz vrijeme čovjek je razvio i nove psihičke kvalitete: pamćenje (dugoročnu memoriju) i predodžbu (reducijarnu, apstrahiranu percepciju). Tada nastaje eksplozija verbalne komunikacije u obliku mitova i rituala kojima se ponavljalo i pamtilo najvažnije poglede na svijet. Iz geste-pokreta razvija se njenim ozvučavanjem verbalna

(jezična) gesta pomoću koje se izvršio prijelaz iz neverbalnog u verbalni kod – jezik – koji se služi pojmom kao najvišim oblikom iskazivanja simboličkog mišljanja.

Eksplozija verbalne komunikacije i dugoročnog pamćenja stvorila je nagomilano znanje koje je trebalo »konzervirati« radi prenošenja iskustva na potomstvo. Ideja zapisa ostvarena je već u prvim spiljskim slikarjama koje su bile podsjetnici prvih stečenih znanja o lovu pa ih možemo smatrati prvom školom i prvim pismom. Razvoj pisma tekao je tako od zapisa cijelog teksta slikom preko bilježenja pojedinih riječi (slikovno pismo), pa morfema (slogovno pismo) i konačno, do bilježenja pojedinih glasova (današnja abeceda kao fonemski zapis). Zahvaljujući pismu kao produžetku pamćenja izvan mozga pojedinca mogla su se dalje gomilati nova znanja i otkrića u prostoru i vremenu, što je dovelo do nove revolucije, do tiska i Gutenbergove galaksije koja se održala sve do naših dana, kad je na pomolu nova, kompjutorska revolucija koja filmskim zapisom omogućuje brzo prožimanje i ujedinjavanje svih znanosti i svih ljudi pomoću unificiranog sistema zapisa (UNISIST).

Ta nova revolucija odrazila se i na lingvistička istraživanja u kojima umjesto pisanog jezika centralno mjesto počinje zauzimati proučavanje totalne komunikacije u govornom procesu. Počinje se proučavati govorni akt i govorna djelatnost (1) koji lingvistiku povezuju neposredno s etnografijom komunikacije i sociologijom pa i drugim antropološkim znanostima. Zato je potrebno organizirati transdisciplinarno proučavanje fenomena ljudskog ponašanja čiji zadaci su:

1. uključivanje šireg kruga znanosti o čovjeku u proučavanje strukture i funkcije komuniciranja,
2. sintetsko proučavanje fenomena jezika,
3. gramatikalizacija neverbalne komunikacije kao prajezika,
4. izgrađivanje transdisciplinarnog metodološkog sistematskog instrumentarija za proučavanje komunikacije u njenoj cjelokupnosti.

LITERATURA

- Austin, J. L., *How to Do Things with Words*, Oxford Univ. Press, 1962.
 Birdwhistell, R. L., *Kinesics and Context*, New York, 1975.
 Ekman, P. i Friesen, W. V., *The Repertoire of Nonverbal Behavior: Categories, Origins, Usage and Coding*, Semiotica I: 1
 Formanovskaja, N. I., *Russkij rečevoj etiket*, Russkij jazyk, Moskva, 1982.
 Guberina, P., *Zvuk i pokret u jeziku*, Matica hrvatska, Zagreb 1952.
 Guberina P., *Lingvistika govora kao lingvistička osnova verbotonalnog sistema i strukturalizam u općoj lingvistici*, Govor 1, Zagreb, 1986.
 Hall, E. T., *Nemi jezik*, BIGZ, Beograd, 1976.
 Hinde, R. H. (ed.), *Non-Verbal Communication*, Univ. Press Cambridge, USA, 1972.
 Hymes, Dell, *Etnografija komunikacije*, BIGZ, Beograd, 1980.

- Kapanadze, L. A., Krasilnikov, V., *Žest v razgovornoj reči, u: Russkaja razgovornaja reč*, Nauka, Moskva, 1973.
- Krawczyk, A., *Frazeologia somatyczna w gwarach polskich*, Ossolineum, Krakow, 1987.
- Levinson, S. C., *Pragmatics*, Cambridge Univ. Press, 1983.
- Lič, F., *Kultura i komunikacija*, Prosveta, Beograd, 1983.
- Morris, Ch., *Osnove teorije o znacima*, BIGZ, Beograd, 1975.
- Morris, D., *Manwatching*, Granada, 1977.
- Pisarkowa, K., *Zdanie mówione a rola kontekstu u: Studia nad Składnią polszczyzny mówionej*, Ossolineum, Kraków, 1978.
- Radovanović, M., *Sociolingvistika*, BIGZ, Beograd, 1979.
- Rot, N., *Znakovi i značenja*, Nolit, Beograd, 1982.
- Volos, R., *Veza između geste i frazeologizma*, Zavod za lingvistiku, Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1980.

THE ETHOLINGUISTIC APPROACH TO LANGUAGE: HUMAN BEHAVIOR AS A SUBJECT OF ETHNOLINGUISTICS

SUMMARY

The author discusses the limits and possibilities of an onterdisciplinary approach to the study of linguistic behavior which has several horizons: extralinguistic, paralinguistic, linguistic and metalinguistic. Since the language behavior as a whole cannot be successfully studied by the partial approaches of individual scientific disciplines, the author suggests a transdisciplinary approach to the study of communication. It would be based on the construction of systematic models.